

Протоієрей Володимир СМІХ*
Archpriest Volodymyr SMIKH**

ORCID.org/0000-0003-3834-5760

Всеволод СМІХ***
Vsevolod SMIKH****

УДК 215:234.23

DOI: 10.35332/2411-4677.2022.22.15

ORCID.org/0000-0002-0418-659X

НАУКА І РЕЛІГІЯ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ: ПОШУК ДІАЛОГІЧНОЇ ПЛОЩИНИ СПІВІСНУВАННЯ

SCIENCE AND RELIGION IN THE POSTMODERN ERA: THE SEARCH FOR A DIALOGICAL PLANE OF COMMUNICATION

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Проблема виявлення точок перетину та способу співіснування таких понять, як розум і віра, наука й релігія, філософія і теологія, в процесі пізнання й перетворення світу супроводжувала людство впродовж усього його існування. У новітній час уявлення про наукове пізнання докорінно змінилося, змістовний обсяг пізнаного й пізнаваного розширився. Притаманна сучасній науці зміна методів наукового пізнання, результати науково-технічної революції, особливо в проблематиці досліджень сутнісних характеристик

У статті досліджено проблему суперечливої взаємодії науки та релігії, розглянуто можливість діалогічної взаємодії на обоєпільну користь співіснування й подальшого поступу в постмодерний час.

Ключові слова: *постмодерн, наукове пізнання, наука, релігія, релігійна віра, богослів'я, діалог.*

The article fragmentarily considers the historical spectrum of the development of the relationship between science and religion in their cultural context, through the prism of which the dynamics of coexistence of scientific and religious discourses is observed. It varies from:

* Кандидат наук з богослів'я, доцент, доцент кафедри богослів'я Київської православної богословської академії.

** PhD in Theology, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Theology of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

*** Аспірант Київської православної богословської академії.

**** Post-graduate student of Kyiv Orthodox Theological Academy.

об'єктивної дійсності, природи, всесвіту тощо сприймаються західною духовною культурою як щось суперечливе або згубне стосовно релігії (релігійної віри), насамперед християнства. Людство продовжує шукати спосіб розв'язання посталої суперечності між наукою та релігією, яка особливо загострилась у постмодерному світі, світі, де панує надзвичайно поліфонічний, плюралістичний, а разом із тим і вузький, локальний підхід до знань, який часто прагне витіснити будь-які метанаративи і має серед конститутивних засад універсальний, формально-науковий дискурс, визначальною ознакою якого є нонконформізм.

Є всі підстави вважати, що еквівалент інтенсивності розвитку сучасної науки дорівнює еквіваленту проблем, які перешкоджають її подальшому зростанню, з огляду на те, що якими б прогресивними не були досягнення науки, вона все одно наштовхуватиметься на певні межі. Плоди розвитку наукового пізнання зумовили місце науки на вершині піраміди потреб сучасного суспільства, яке, своєю чергою, перебуваючи в горнилі її досягнень та гарантій, вважає її необхідним конституентом добробуту й достатку. Існує переконання, що ми можемо все досягнути й зрозуміти за посередництвом дискурсивно-раціонального, точніше – сцієнтистського мислення. Але сьогодні стає все очевиднішим, що досягнення науки (передусім природничих дисциплін) все-таки не гарантують

unification and complementary coexistence, observed in the Middle Ages, to their autonomous and sovereign communication with a sharp tendency to conflict. The dynamics of the coexistence of science and religion becomes noticeable in the presence of a common goal, the points of intersection of which make it possible to determine how communication takes place (autonomy, dialogue, conflict or complementarity).

A brief description of modern culture is given, and it is determined that religious culture coexisted in different ways with secular-scientific, so the twentieth century, characterized by the decline of the religious, as one based on authority. The main importance in the twentieth century is given to the scientific worldview, which soon, in the twenty-first century, has become one that ensures the well-being of society. The scientific picture of the world has become the most accepted, because the approach to understanding it has a clear methodology.

Revealing the historical context of the coexistence of science and religion, in this article, the author reveals the inability of science to overcome the existential, internal problems of man. And the external goods obtained through science become for man an objective refuge or an idealized mask behind which man hides the tragedy of his mortal biological existence. This course of events forces us to reconsider the previous, human-defined relationship with the religious cultural context, and to recognize that science, as never before, makes it necessary to reflect

людині щастя, не задовольняють її щоденних матеріальних і духовних потреб та не розв'язують усіх злободенних питань, суперечностей і негараздів її життя. Тож знову з'явилося усвідомлення того факту, що об'єктивна дійсність є значно складнішою, невимовно ширшою за наші просторово-часові уявлення про неї і у своїх початках огорнута метафізичною таємницею.

Таким чином, раціональність у людському пізнанні є особливим духовним феноменом, даром, який у порівнянні з іншими живими творіннями виокремлює й увиразнює нас як людину розумну, призначену знайти себе поза своїм розумом. Проте абсолютизація цього феномену (послугуванням сциєнтистським методом) не є виправданим підходом у процесі пізнання, оскільки тим самим редукується розум, його використання обмежується лише до частини реальності, названою просторово-часовою. За таких умов ігноруються інші виміри дійсності, адже, задовольняючись відповіддю дискурсивного підходу, суб'єкт пізнання хибно використовує його як єдине мірило всіх площин дійсності. Сучасна людина забуває, що наукові методи не універсальні, і щоб побачити конкретну істину як опозицію реальності до неповноти видимості, потрібні інші шляхи й методи, пошук і окреслення яких визначає **актуальність** обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через стрімкий розвиток наук у ХХІ ст. та поширення їх впливу на всі сфери життєдіяльності суспільства закономірно виникає потреба в епістеміологічному відгуку на інтервенцію науки. Проблемі суперечливого співіснування науки й релігії та пошуку їх конструктивної комунікації досліджували такі науковці, як Ch. H. Haskins («Studies in the history of medieval science»), Д. Д. Бернал («Наука в истории общества»), В. П. Гайденко, Г. А. Смирнов («Западноевропейская наука в средние века: Общие принципы и учение о движении»), В. А. Соломатин («История науки»), Д. Х. Брук («Наука и религия: Историческая перспектива»), В. М. Найдыш («Концепции современно-

religiously on the cultural picture of the world and its role in it. Demonstrating the spectrum of coexistence of science and religion, the total dependence of science on religion in the Middle Ages, and gaining experience of separation of science from religion in the XVII century to find the foundations in oneself, which forces the scientific discourse to turn, in a sense, to religious motives and to soften the attitude to religion from their purely independent existence to a possible dialogue.

Key words: *postmodernism, scientific knowledge, science, religion, religious faith, theology, dialogue.*

го естествознания: Учебник»), С. Вшолек («Рациональность веры»), Л. О. Шашкова («Діалог науки і релігії в культурно-історичному контексті»), В. В. Климов («Взаємодія між наукою і релігією як індикатор духовного поступу: релігієзнавчий аспект») та ін. Засадничими для написання цієї статті (особливо щодо окреслення мети і завдань) стали дослідження Б. А. Алієвої [Алиева, 1972], праця «Наука и богословие. Антропологическая перспектива» [Наука и богословие – Антропологическая перспектива, 2004] за ред. В. Поруса, С. С. Глаголева [Глаголев, 1900], святителя Луки (Войно-Ясенецького) [Лука (Войно-Ясенецкий), свт., 2001].

Метою статті є виявлення неспроможності конфліктного співіснування наукового й релігійного дискурсів та спроба віднайдення або вказівка на гіпотетичну площину їх діалогічної взаємодії.

Досягнення мети передбачало виконання таких **завдань**:

- ретроспективний узагальнений огляд історії співіснування науки й релігії;
- демонстрація діалогічного способу взаємодії вказаних феноменів;
- аналіз взаємодії наукового й релігійного дискурсів у світлі новітніх проблем та викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий шлях суперечливого поступу (співіснування) науки й релігії характеризувався як їх інтеграцією (об'єднанням), так і дезінтеграцією (розмежуванням аж до конфронтації). Точки перетину науки та релігії простежуються там, де з'являється спільна мета, а саме – в завданні побудови культурної, смислової цілісності картини світу. У такому контексті культуру розуміють як нашарування духовних і матеріальних здобутків народу, що стали домінуючими в певному суспільстві і є результатом пізнавально-практичної діяльності людини. Ю. Вестель зазначає, що «під культурою розуміють духовне, чи, краще сказати, душевно-духовний розвиток людини або групи людей. Але на практиці культурою називають досягнутий на даний момент рівень цього розвитку, зафіксований у культурних досягненнях, тобто не процес розвитку, а його результат» [Наука и богословие, 2004, с. 193]. Водночас культуру можна розглядати і як наслідок втрати первинної цілісності співіснування людини й Бога. Упродовж усіх епох релігійна культура по-різному співіснувала зі світською залежно від домінуючої, загальноприйнятої картини світу. Тому всю культуру первісних епох можна

вважати релігійною, з якої із плином часу виокремилася світська культура, у тому числі й наука.

Відомо, що від початку Нового часу і до сьогодні панівною є наукова картина світу. Релігійна культура в різні часи по-різному співіснувала з культурою світсько-науковою. І саме ХХ ст. стало періодом особливого занепаду релігійної культури, оскільки «релігія утверджується на авторитеті; людині говорять: написано в Біблії є Божественним Одкровенням і ти зобов'язаний вірити, що це – істина, хоч би це здавалось тобі спокусливим, дивним, безглуздим» [Глаголев, 1900, с. 53–54]. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку зосередженість на науковій картині світу (яка ґрунтувалась на скерованих практичною доцільністю знаннях, що мали характер об'єктивної істини) не могло не позначитись на характері співвідношення релігійної та світської культур. У ХХІ ст. науку стали трактувати як єдину запоруку добробуту, а відповідно, й наукова картина світу стала сприйматися як найсприйнятливіша, необхідна і єдино правильна для людського пізнання. Тож «епоха віри» змінилася «епохою розуму», що неможливо залишити поза увагою. Таким чином, поняттям «картина світу» може оперувати насамперед позитивна наука.

Критично переосмислюючи зазначену позицію, В. Лекторський наголошує на тому, що «розвиток наукового пізнання не лише характеризує рівень людського осягнення зовнішнього світу й володіння ним, але ... також і рівень розвитку культури. Фізичні концепції Аристотеля, І. Ньютона та А. Ейнштейна – це не лише різноманітні уявлення про те, як влаштована природа; кожна з них припускає різний культурний контекст, у який з необхідності включений не лише образ природи, але й образ людини» [Культура, человек и картина мира, 1987, с. 29]. Таку критичну позицію обстоював свт. Лука (Войно-Ясенецький), який у своїх працях зазначав, що наука нічого не може сказати про долю людини, не може сказати, чому існую я, хтось або Всесвіт. Наука, як ніколи раніше, робить необхідною релігійну рефлексію, вимагає визначення такої концепції світу, яка «під крилом своєї спільної матері-релігії» [Лука (Войно-Ясенецький), свт., 2001, с. 141] може з'єднати воедино зміст нашого особистого й суспільного життя. П. П. Гайденко наголошувала, що без «релігійної установки свідомості, благоговійно-безкорисливого переживання буття» людина, беззастережно користуючись своєю «утопічною активністю» в науковій та господарській сферах, без коригування своїх дій за релігійною шкалою

цінностей приречена стати рабинею цієї активності» [Гайденко, 1995, с. 52]. Влучно висловлюється у контексті пізнання посередництвом раціонального / конгеніального і релігійного Вольфхарт Пеннінберг, який педалює осмислений сенс розуму в стосунках із релігією і стверджує, що «сьогодні всі зазіхання на істину залишаються умовними» [Гренц, 2011, с. 298], оскільки наука базується на методі, а «метод, принаймні в науці, являє собою систематичний набір обмежень, яких дотримується вчений, щоб сфокусувати свої дослідження на окремо визначеному аспекті ... і, – продовжує Девід Харт, – хоча даний метод може надати певні уявлення про істину ... цей метод сам собою не є істиною» [Харт, 2019, с. 80–81]. Відомий грецький богослов Х. Яннарас зауважує, що «наука відкрила шлях до методичної організації й систематизації знань у всіх сферах і про всі предмети ... вона навчилася утримувати знання в межах раціонального аналізу і концептуального вираження. Врешті цей шлях привів до підкорення істини людському розуму, відповідно – до підкорення світу волі й бажанню людини» [Яннарас, 2005, с. 87–150]. Утім, хоч і «спроба дати відповідь на питання про сенс життя здається скептичною, але віруючі в даному випадку мають обґрунтовану впевненість» [Гренц, 2011, с. 298].

Беручи до уваги особливості пізнавального процесу в епоху постмодерну* в контексті перманентно суперечливого співіснування науки і релігії, а також відштовхуючись від факту тотальної залежності наукових знань від диктату релігії в період Середньовіччя та набуття цінного досвіду вже в Новий час щодо необхідності відокремлення науки від релігії наука, надолужуючи втрачені можливості, почала їх компенсувати, стаючи на шлях повної автономії та агресивної критики метафізики. Позитивна наука посіла визначальне місце в пізнавальному процесі новочасного суспільства та верхівку його піраміди цінностей. Але в другій пол. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. по-новому зазвучала проблема, згідно з якою «наука, ставши на шлях автономії, забувши про своє (християнське. – В. С.) походження і про своє коріння, намагаючись віднайти засновки у самій собі, опинилась в кризовому стані ... (Наука продукує. – В. С.) техніч-

* Під постмодерном розуміємо соціокультурний процес, що виник у другій половині ХХ ст. як критичне переосмислення псевдодосягнень епохи модерну, його заперечення, особливо панування культу утилітарної раціональності, наївної віри в прогрес, абсолютизованого саєнтизму, хибного возвеличення науки й техніки, перетворення людини в «одномірну» (за Маркузе), «економічну» людину без духовності та істинного сенсу життя.

но корисне, але цілком позбавлене властивостей самоцінності знання» [Копейкин, 2007, с. 70]. Причиною цього стало хибне використання свободи вибору в пізнавальній позиції, що призвело до її самовідчуження від релігії. Сьогодні спостерігається тенденція до пом'якшення суперечливих взаємин між наукою та релігією – від демонстративного незалежного співіснування до пошуків логічного, вивіреного, взаємокорисного діалогу. За твердженням німецького богослова В. Панненберга, «християнське богослів'я може і повинне діяти на всі сфери життя і наукової діяльності» [Гренц, 2011, с. 299].

У попередніх висновках статті потрібно брати до уваги ще одну тезу: якщо науково-технічна культура і стала перешкодою для подальшого утвердження релігійної віри, то причиною цього був не її позитивістський характер, а насамперед зумисна віддаленість науки (науковців) від віри в Бога, що відображається в її предметній та методико-методологічних особливостях організації пізнавального процесу.

Не секрет, що розвиток і авторитет позитивної науки й надалі впливає на процеси деформації всієї системи цінностей культури, неправомірно применшуючи непересічне значення метафізичних та сакральних складових у науково-пізнавальному процесі. Нині ми маємо змогу спостерігати завершення безпрецедентного процесу культуротворення в Новітній історії. Ця подія, що розвивалась тривалий час починаючи з XIV ст. і аж до кризи сучасної цивілізації ХХ – початку ХХІ ст., унаочнила парадоксальний факт – розбудову культури без цінностей релігії.

Прикладом надмірної критики релігії, ігнорування цінностей релігійної віри була діяльність знаного вченого Г. Галілея. Відомо, що 1632 р. він опублікував працю «Діалог про дві найголовніші системи світу – птоломееву й коперникову», у якій сформулював постулат, що детермінував поступ науки та розгортання секулярної культури. Хоча католицьке богослів'я і розкритикувало наукові погляди Г. Галілея, проте нічого нового тут не було, бо ще в середньовіччі існували такі світоглядні орієнтири, що простежується в працях Фоми Аквінського, а саме в його п'ятьох розумових доказах Бога (абсолютизація тези «від розуму до віри»).

Секуляризований раціоналізм звільнив науку від впливу релігії; розташувавши центр пізнавальної діяльності в розумі, він започаткував процес становлення сучасної позитивної науки, яка й визначила сучасний її характер, де «позитивне розуміння ставлення людини до світу і людини до людини супроводжу-

ється витісненням релігійних категорій на кшталт одкровення раціональними категоріями наукового світосприйняття» [Габинский, 1989, с. 123]. Якщо еллінська наука мала на меті пізнання сутності речей не ізольовано від релігії, то католицька відмовилась від такої тактики і звела науку до опису речей. Тому, як уважає сучасний богослов О. Осіпов, «відновлення споконвічної гармонії і взаємозв'язку між релігійним, філософським і науковим баченням світу – проблема не просто важлива, але й повинна бути сьогодні зарахована до найбільш актуальних» [Осіпов, електронний ресурс].

В епоху постмодерну розум і наука як домінуючі категорії культури ХХ ст. піддаються перевірці, адже, впавши у відчай, культура ХХ ст. наче позбулась важливого елемента, зрозумівши, що релігія – не ідеологія, віра – не сентиментальність. Релігія, створивши культ, вибудувала відповідну систему образів, понять, цінностей і не повинна підкорятися авторитету науки, але й не може ігнорувати його, бо в певному сенсі перебуває на її території. Тому потрібно визнати, що при всій автономії головних сфер культури, науки та релігії їх діалог неминучий.

Період, коли наука відстоювала перед Церквою своє право на існування, давно минув. З епохи Нового часу вона здобула самостійність, і тема взаємин науки та релігії стала більше проблемою богослів'я, ніж науки. Після розділення науки й релігії в культурі з'явилося поняття неспіввідносності цих сфер, і не лише галузі пізнання з релігією, а й мистецтва, моралі, оскільки з'явилася нова картина світу, що не потребувала ідеї Бога у своєму обґрунтуванні. Мло того, склалася ситуація монополії науки як основного джерела феноменологічних істин про світ. Сфера науки застосовувала наукові методи і методологію пізнання до всіх інших складових пізнавального процесу, спочатку в площині пошуку першооснов буття, потім – інтересу до внутрішнього світу людини, суспільства, потім – у бажанні змінювати світ і врешті-решт – амбіції щодо абсолютної істинності висновків практично доцільного розуму. Водночас змінилися предмет пізнання, аксіологічні акценти, а отже, відбулася зміна кількісного та якісного співвідношення релігійних і світських елементів у культурі загалом.

З цих причин у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. відбулася якісна переорієнтація культуротворення суспільства: зріс інтерес до релігії, набувають визнання сакральні істини, з'являється розуміння, що поряд із світською культурою необхідно зберегти і сакральну, оскільки вона є онтологічною рисою людини. У Західно-

му світі люди починають повертатися до духовних цінностей і передусім релігійної віри. Перед лицем глобальних проблем сучасної цивілізації (наприклад, збільшення кількості екологічних катастроф тощо) такий вибір є цілком доцільним і відповідає реаліям сьогодення. Як зазначає Мартін Форвард, «багато таких віруючих стверджують, що лише духовність може подолати велику та невиправдану довіру до промислових технологій у справі вирішення світових проблем» [Форвард, 2003, с. 270].

Із розвитком секуляризованого світогляду, побудованого лише на основі наукової картини світу, абсолютизації розуму, перед людським співтовариством постають невідворотні питання зняття суперечливого взаємовпливу наукового пізнання та релігії, перегляд ролі релігійних цінностей у сучасній цивілізації, місця й значення релігійної віри у системі світської культури, чого не могло бути в попередні історичні епохи. Аналіз джерел, механізмів і скерованості розвитку наукового пізнання, принципів та вимог до формулювання новітніх наукових теорій і процес створення більш вивіреної системи знань, а також потреба зміни світоглядних уявлень про світ спонукають людство на початку ХХІ ст. до духовної революції. І насамперед усвідомлення того факту, що релігійні цінності, релігійна віра поряд із процесом наукового пізнання об'єктивних істин мають рівні права, враховуючи також і те, що наукові істини (особливо соціокультурні й гуманітарні) залишаються відкритими і потребують нового переосмислення та перевірки на істинність. Результативність позитивної науки в останні десятиліття вже не претендує на монополію на істину, а навпаки, ілюструє кризовий стан.

У науковому пізнанні, окрім логіки доведення й спростування, сучасний учений отримує об'єктивні знання про світ, послуговуючись досвідом, експериментом і спостереженням. Наука залишається сферою прояву розумного (понять, суджень і умовиводів), а також практики як критерію істинних знань, що в момент її абсолютизації стає перешкодою до оволодіння повними й завершеними істинами. Водночас наука також займається пізнанням іманентно присутніх першопричин буття, сутнісні характеристики яких до сьогодні залишаються відкритою темою (трансцендентно не пізнаною). Через це будь-яке наукове визначення світу (його сутності й першопричин) буде неповним і не може претендувати на істину. Для релігії істинними вважаються ті знання, які отримані за допомогою Богоодкровення (містичної інтуїції), без логіки доведення та

спростування. До таких істин належать істини Святого Письма, які наголошують на тому, що трансцендентною першопрчиною світу буття й світу людини є Бог. Отже, релігійні істини про трансцендентні першопрчини розкриваються та підтверджуються релігійною вірою. У науці на істинність претендують лише ті знання, що фіксуються як наукові факти і перевіряються практично доцільною діяльністю. Але що більше людина заглиблюється в досліджуваний світ, нестійкий і мінливий, знання, що претендує на істину, стає умовним, а то й хибним. Тому подолання цього феномену стає можливим у площині т. зв. аксіоматичного мислення, яке допускає можливість прийняття на віру істинності тих знань, які визнані науковим співтовариством і не потребують звичної логіки доведення та спростування. Така наукова віра має багато спільного з релігійною вірою.

Заслуговує на увагу і той факт, що в ХХ ст. наукове пізнання продемонструвало певну обмеженість у відповідях на багато онтологічних питань. Виявилось, що практика (експериментальна перевірка або технічне застосування отриманих наукових знань) здатна лише частково підтвердити теорію і зазвичай не є достатньою для доведення істинності знань як адекватного відображення реальності. Наукова методологія виявила, що можна активно діяти, отримувати нові результати, маючи в своїй основі навіть неповні і хибні знання. Тобто практична доцільність, як критерій істини разом із вченням про абсолютну й відносну істину в процесі наукового пізнання в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. втратила свою актуальність. Новітня наука потребувала створення системи ідеалізованих об'єктів, предметів і процесів, спираючись на гранично можливі абстрактні поняття – досить далекі від реальності, які неможливо перевірити практикою. Так з'явилися сучасні теорії, що у своїй основі та логіці доведення дуже близькі до феноменів релігійної віри. У такому контексті важко говорити про безумовну істинність наукових теорій, які підтверджують практичну доцільність знань, що лежать в її основі, або ж наявність фактів, які співвідносяться з результатами експерименту.

Так, поняття абсолютної істини в науковому пізнанні стає зайвим, а міркування про неї – неефективним. Проте відмова від цього була б катастрофічною для наукового пізнання, це заперечує сенс поняття «процес пізнання» та взагалі нівелює його етичні, моральні, онтологічні засади, без яких прогрес суспільства й особистості неможливий. Без абсолютної істини знання стає інструментом для пристосування, виправдання

відсутності прогнозування, неможливості розробки нових технологій тощо. Ось чому наукове пізнання не може відмовитися від поняття абсолютної істини.

Тривала пропаганда досягнень наукового пізнання породила нездатність частини людства адекватно сприймати сакральні, релігійні істини. Сучасна людина звикла спиратися лише на силу свого розуму, вірити науці й фактам, але також готова відстоювати свої ціннісні ідеали, відображені в релігійній та світській культурах, бо «якщо заходимось все вимірювати своїм розумінням і навіть зовсім не припускати існування того, що незрозуміле, то зникне нагорода віри» [Стоянов, 1888, с. 125–126]. Відхилення бувають тоді, коли одна зі сторін починає претендувати на монополію істини, усунення чого прагне, а почасти й досягло сучасне суспільство, оскільки сучасний етап культурного розвитку йменується глобалізацією, а світоглядний напрямок – пост-модерном. Людство ХХІ ст. намагається вирішити питання повернення абсолютного в процес пізнання, визначення наукової істини як єдиної, критично переосмисливши абсолютизацію релігійної віри в період Середньовіччя, а також абсолютизацію науки в період Нового часу. Натомість потрібно запропонувати діалог як чи не єдиний спосіб гармонізації стосунків між наукою та релігією, що не заперечує, а навпаки, утворює цінність і необхідність пошуків абсолютної істини, адже оволодіти істинними знаннями про світ і самого себе за посередництвом лише науки або відчуженої від неї релігії неможливо.

Наш час є періодом, коли, проаналізувавши негативний досвід минулих століть, науці необхідно зробити вибір, усвідомивши значення релігії в культурі сучасності, на шляху до побудови діалогу. Адже, незважаючи на те що між системами обох сфер повинна бути чітка демаркаційна лінія, а результати відповідних дисциплін не повинні перетинатись, концепція суверенності, як зауважує Дел Ретц, «не виключає можливості суперечок про те, якої сфери стосуються ті чи інші питання, навіть в тому випадку, якщо кожна зі сторін уникає вторгнення у суверенні кордони іншої сторони» [Рэтц, 2013, с. 105].

Висновки. Критично переосмисливши середньовічне глумачення релігійного вчення як абсолютного (де наукове знання відштовхувалося від релігії та розвивалося з точки зору кінцевої мети явищ, а не з позиції їх об'єктивних дефініцій у препарованих умовах дослідження) та своєрідний апофеоз позитивної науки в епоху Нового часу (як можливості відокремлення наукового знання / науки від релігії, де вже наука, отримуючи пальму

першості, стає на шлях цілковитої автономії та критики метафізики; наука Нового часу посіла перше місце в пізнавальному процесі сучасного суспільства та посіла верхівку його піраміди цінностей), можна стверджувати, що в період постмодерну доцільною альтернативою взаємодії науки та релігії буде діалог. Саме розгляд взаємодії наукового та релігійного дискурсів як діалогічних, забезпечить, з одного боку, якісну богословську інтерпретацію сучасних проблем науки, виявить граничні можливості розуму та раціонального методу, їх неспроможність за межами чуттєвого, де починається трансцендентне; а з іншого – стане стимулом для самовдосконалення як спосіб постмодерної адаптації віросповідної доктрини, для підвищення її розуміння, щоб наново переосмислити надзвичайно вагому силу слова «Бог». Краще, правильніше та правдивіше.

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. В українському перекладі з паралельними місцями та додатками. Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.

2. Алиева Б. А. Теория двойственной истины. Москва: «Мысль», 1972. 128 с.

3. Габинский Г. А. Божественное откровение и человеческое познание. Москва: Политиздат, 1989. 125 с.

4. Гайденок П. П. Природа в религиозном мировосприятии. Вопросы философии. 1995. №3. С. 52

5. Глаголев С. С. Религия и наука в их взаимоотношении к наступающему XX столетию: Чтения проф. Моск. дух. академии С. Глаголева. [Сергиев Посад]: Свято-Троицкая Сергиева лавра, собств. тип., 1900. [2], 92 с.

6. Гренц С., Олсон Р. Богословие и богословы XX века. Пер. с англ. Черкасы: Колоквиум, 2011. 520 с.

7. Копейкин К. В., прот. Проблемы взаимодействия науки и религии в русской философской мысли. Ответственность религии и науки в современном мире. Под ред. Г. Гутнера (Серия «Богословие и наука»). Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. 316 с.

8. Культура, человек и картина мира. Москва: Издательство «Наука», 1987. 352 с.

9. Лука, свт. (Войно-Ясенецкий). Наука и религия. Дух, душа и тело. Москва: Феникс, 2001. 320 с.

10. Наука и богословие – Антропологическая перспектива. / В. Порус (науч. ред.) Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. 320 с.

11. Осипов А. И. Религия, философия, наука на пороге III тысячелетия. URL: <https://radonezh.ru/analytics/religiya-filosofiya-nauka-na-poroge-iii-tysyacheletiya-54639.html>

12. Рэтш Д. Наука и религия. Оксфордское руководство по философской теологии / Сост. Томас П. Флинт и Майкл К. Рей; ред. М. О. Кедрова / Ин-т философии РАН. Москва: Языки славянской культуры, 2013. С. 99–133

13. Стоянов Т. Наши новые «философы и богословы». Вера и разум. Харьков. 1888. № 2. Кн. 1. С. 125–126.

14. Форвард М. Религия. Пер. с англ. Н. Григорьевой. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2003. 320 с.

15. Харт Д. Б. Бог. Новые ответы у границ разума: [современная наука, философия, религия, психология о божественном]. Пер. с англ. А.В. Лукьянова. Москва: Эксмо, 2019. 368 с.

16. Яннарас Х. Личность и Эрос. Избранное: Личность и Эрос. Сост., посл., ред. А. Кырлежев; пер. с нo вoгpеч. Г. Вдовинoй. Москва, 2005. С. 87–400.

1. Bibliia. Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. V ukrainskomu perekladi z paralelnymy mistsiamy ta dodatkami. (2004). Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu.

2. Aliyeva B. A. (1972). Teoriya dvoystvennoy istiny. Moskva: «Mysl».

3. Gabinskiy G. A. (1989). Bozhestvennoye otkroveniye i chelovecheskoye poznaniye. Moskva: Politizdat.

4. Gaydenko P. P. (1995). Priroda v religioznom mirovospriyatii. Boprosy filosofii, 52.

5. Glagolev S. S. (1900). Religiya i nauka v ikh vzaimootnoshenii k nastupayushchemu XX stoletiyu: Chteniya professora Moskovskoy dukhovnoy akademii S. Glagoleva. Sergiyev Posad: Svyato-Troitskaya Sergiyeva lavra.

6. Grents S., Olson R. (2011). Bogosloviye i bogoslovy XX veka. Cherkassy: Kolokvium.

7. Kopeykin K. V. protoiyerey. (2007). Problemy vzaimodeystviya nauki i religii v russkoy filosofskoy mysli. Otvetstvennost religii i nauki v sovremennom mire. Moskva: Bibleysko-bogoslovskiy institut svyatogo apostola Andreyeva.

8. Kultura, chelovek i kartina mira. (1987). Moskva: Izdatelstvo «Nauka».

9. Luka, svyatitel. (Voyno-Yasenetskiy). (2001). Nauka i religiya. Dukh. dusha i telo. Moskva: Feniks.

10. Nauka i bogosloviye – Antropologicheskaya perspektiva. (2004). Moskva: Bibleysko-bogoslovskiy institut sv. apostola Andreyeva.

11. Osipov A. I. Religiya. filosofiyai. nauka na poroge III tysyacheletiya. URL: <https://radonezh.ru/analytics/religiya-filosofiya-nauka-na-poroge-iii-tysyacheletiya-54639.html>

12. Retsh D. (2013). Nauka i religiya. Oksfordskoye rukovodstvo po filosofskoy teologii. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury.

13. Stoyanov T. (1888). Nashi novyye «filosofy i bogoslovy». Vera i razum, 125–126.

14. Forvard M. (2003). Religiya. Moskva: FAIR-PRESS.

15. Khart D. B. (2019). Bog. Novyye otvety u granits razuma. Moskva: Eksmo.

16. Yannaras Kh. (2005). Lichnost i Eros. Moskva.